

KULTURA V SLOVENIJI DANES

Govoriti o kulturi v Sloveniji danes pomeni govoriti o njeni krizi. Morda niti ne toliko o krizi v provinci, kjer smo marsikje priča živemu kulturnemu snovanju, kot o krizi v središču, kjer domujejo osrednje, tako imenovane nacionalne institucije. Te kažejo vedno manj življenja, kvaliteta njihovega dela pada, vzporedno pa (kot kažejo analize) tudi interes za njihovo ustvarjanje. Vzrok temu naj bi bila po mnenju nekaterih, zlasti prizadetih kulturnikov, premajhna finančna sredstva, ki jih namenjamo kulturi. Zadostna denarna podpora je za normalno funkcioniranje kulture nedvomno nujno potrebna, vendar lahko odkrito dvomimo, da bi lahko že sama po sebi rešila krizo, o kateri govorimo. Drugi spravljajo krizo slovenske kulture v zvezo s krizo slovenstva v luči gospodarskih procesov v moderni Evropi in v svetu. Slovenska kultura, pravijo, je imela v preteklosti v narodovem življenju dominanten položaj. Bila je najtesneje povezana s politiko, saj je boj za nacionalne pravice in svobodo potekal predvsem v znamenju boja za uveljavitev narodnega jezika in narodne kulture. Danes, ko imamo Slovenci svojo državno tvorbo in slovenstvo nehuje biti naš glavni problem, je tudi kultura, ki je še vedno zaverovana v svojo pomembnost, temelječo na nacionalnem pomenu, preživela in se logično da razkaja.

Čeprav se nam s to tezo načelno ni treba strinjati, nam vendar lahko služi kot izhodišče za razmišljanje, ki naj nas pripelje do resničnih vzrokov naše sedanje kulturne zagate. Nekdanja slovenska kultura je bila v resnici močno nacionalno obarvana, a to zato, ker je bila najtesneje povezana z narodovimi potrebami, ker je bila živa kultura. Naša zdajšnja kultura očitno ni živa (in doživlja krizo), je pa prepričana, da je potrebna, saj narod brez kulture vendar ne more živeti! Slednje je sicer res, toda tudi narod z neživo kulturo si ni dosti na boljšem. Prej ali slej si bomo torej morali postaviti vprašanje, kako to, da naša današnja kultura nič več ne poganja svojih korenin iz narodovih potreb.

Če bomo hoteli najti odgovor, najbrž ne bomo mogli mimo nekaterih zgodovinskih dejstev ter si priklicati v spomin, kakšno usodo je doživljala kultura po drugi svetovni vojni v državah s podobno družbeno ureditvijo,

kot je bila naša, v tako imenovanih socialističnih deželah. V vseh, brez izjeme, je bila zatrta svobodna umetnost. Nezmotljiva ideologija je dopuščala le "umetniško" realizacijo svojih idej - tako imenovani socialistični realizem, ki pomeni eno najhujših nasilstev nad umetnostjo v človeški zgodovini. Tudi v Sloveniji je bila svobodna misel, čeprav tako nedolžna in nenevarna kot v literarni reviji Beseda, neusmiljeno zatrta. Vsaka ideologija je v principu nasilje nad življenjem in s tem tudi nad umetnostjo. Na Slovenskem, kjer je kultura v preteklosti imela vodilno vlogo, je bil spopad med ideologijo in kulturo toliko bolj nujen, saj je bila slovenska kultura od nekdaj angažirana. Larpurlartistične umetnosti tako rekoč ne poznamo in še danes večina Slovencev išče v umetnosti predvsem sporočila. Če ga ne najde, jo odkloni. Natradiciji sloneča in iz življenja izhajajoča kultura bi se torej prej ali slej morala upreti ideološkemu nasilju, česar so se ideologi dobro zavedali. Zato jo je bilo treba vpreči v voz vse-splošnega družbenega razvoja, ki mu je vajeti krepko držala politika. Na vodilna mesta v kulturnih institucijah so bili tako večinoma postavljeni ljudje, ki so bili kulturo pripravljeni podrediti ideologiji. To je bila kratkovidna poteza politikov, ki so bili takrat še trdno prepričani, da bodo svoj ideološki projekt s pomočjo totalne oblasti lahko vsilili življenju. Toda to ima svoje zakone, ki so človekovemu razumu (ki izhaja izkušenj, torej iz preteklosti) bolj ali manj prikriti. Politika je dolgo časa skušala vztrajati pri svojih ideoloških izhodiščih, vse dokler se njeno iracionalno početje ni obrnilo proti njej sami. Od četrtega plenuma dalje smo pričali njeni postopni, vendar vedno hitrejši racionalizaciji, ki poteka v znamenju približevanja k življenju in oddaljevanja od toge, nezmotljive ideologije. Ta proces pa je do zdaj zajel predvsem ekonomiko, kjer so življenjski zakoni najbolj priča, ne pa tudi kulturo, ki je bila ves ta čas umetno vzdrževana in je bila tako za življenjsko nujnost imuna. Dogajanje na temeljnem družbenem področju pa seveda ni moglo ostati brez posledic za kulturo, ki se je pričela kazati kot vedno težje breme, kar umetno vzdrževana kultura seveda tudi je!

Prava, iz življenja izhajajoča kultura je - če citiram dr. Jožeta Goričarja (Teorija in praksa, 8/9 - 1970, str. 1184) - "zmeraj kritična do etabliranih političnih sistemov; kritičnost vzdržuje konfliktno situacijo, le-te pa so, kakor vemo, eden pomembnih dejavnikov družbenega spreminjanja". S tem, ko je naša politika poslanstvo kulture vgradila v službo vzdrževanja soci-

alističnega družbenega modela, je, kot rečeno, ravnala kratkovidno, saj je ta model nekako osiromašila in mu vzela pomemben dejavnik spreminjanja oziroma razvoja, kultura pa je bolj ali manj degradirala. Ker so te težnje politiki nekako imanentne, je stvar kulture, da se jim upre in uveljavi svojo suverenost. Politiki na Slovenskem pa niso imeli nikakršnih težav, ko so potrebovali za vodilna mesta v kulturnih institucijah priznane in na poslušnost pripravljene kulturne ustvarjalce. Po neki čudni zakonitosti so ti kulturniki večinoma kmalu prenehali biti ustvarjalci ter so se prelevili v nekake kulturne reprezentante, govornike ob kulturnih slovesnostih, borce za napredno, kadar je šlo za negativne pojave v svetu in ne doma itd., itd. Ko je ob koncu šestdesetih let nastopila skupina mlajših (med katerimi so tudi nekateri po letih nekoliko manj mladi), je ostro nastopila proti lažnemu humanizmu starejših, za katerim so leti skrivali svoj konformizem. Boj za resničnejšo kulturo pa je bil le navidezen, saj so šli mladi v akcijo z geslom o zgrešenosti akcije, ki skuša spreminjati svet, s čimer seveda niso napadli starejših, pač pa so zanižali smiselnost bržkone edinega živega gibanja v povojni slovenski kulturi, ki se je pričelo z revijo Beseda in končalo s Perspektivami. Ker pristajajo na svet, kakršen je, seveda ne morejo priti navzkriž s politiko, ampak jo v težavah celo podpirajo, zlasti če je treba negirati tiste probleme, ki so bili v kulturi do leta 1945 temeljni: nacionalni in socialni. Oboroženi z odkrito amoralistično filozofijo (v svetu vlada Moč in ne Morala!) imajo proste roke za cinično quasi filozofsko pisarjenje, s katerim ustvarjajo na Slovenskem duhovno zmedo, in s poceni senzacijami odvrčajo misli od aktualnih in akutnih družbenih problemov. Tako so – hote ali nehoti – močan steber iracionalnim težnjam v politiki. Slovenska kultura se je torej tudi sama odpovedala svoji svobodi. Ker na primer hrvaška in srbska kultura v okviru istega režima nista šli po tej poti, to dokazuje, da se ji je odrekla prostovoljno in da poteze, ki jih je v slovenskem narodovem značaju odkrival Ivan Cankar, niso zgolj namišljene.

Danes na Slovenskem potemtakem ne moremo govoriti o nesvobodni, pač pa o neosvobodni kulturi. Tako imenovana tradicionalna kultura je bolj ali manj fosilna, saj tradicije ne razvija, pač pa v njej vztraja, "antitradicionalisti" pa radikalno odklanjajo ne le fosilno kulturo, ampak tradicijo sploh, ker je očitno niso sposobni preseči.

Neosvobojena, umetno vzdrževana kultura mora prej ali slej doživeti materialno in duhovno krizo. Ta je, kaže, že tako pereča, da so si politiki sklenili oprati roke in z zakonom o kulturnih skupnostih prevaliti odgovornost za "razvoj" kulture na širša ramena. Ta zakon namreč predvideva decentralizacijo in dezintegracijo slovenske kulture, s čimer bo skrb zanjo padla na občine. To je bilo - če citiram Dimitrija Rupla (Nov zakon - stari koncepti, Problemi, št. 94) - storjeno tudi s temi cilji: 1) razbiti kulturniški nacionalizem na nenevarne celice, 2) odpraviti nevarnost elitizma in kulturnega centralizma in 3) preseliti odgovornost za kulturne škandale z ramen nacionalne politike na odpornejša ramena lokalnih birokratov. Pričakovati bi bilo, da se bodo takemu konceptu slovenski kulturniki uprli, a so v Ljubljani, kjer je zbranih skoraj tri četrtine kulturnih delavcev v Sloveniji, razpravljali predvsem o tem, da bi sočasno z zakonom o kulturnih skupnostih morali urediti tudi gmotno plat kulture (Delo, 22. oktobra 1970 - Kultura, zakon, financiranje), saj gre zanjo procentualno iz leta v leto manj sredstev. Pričakovanega odpora zoper tako urejanje kulture torej ni bilo. Redki izjemi sta na primer mnenji Zdenka Roterja in Dimitrija Rupla (objavljeni v Teoriji in praksi 8/9 - 1970, str. 1188 in Problemih). Roter pravi: "Zato bi moralo biti za nas vse nadvse problematično, če se zadnji čas na zasedanjih republiškega zbora /slovenske skupščine/ (to je seveda moja osebna ugotovitev) izraža tudi dokaj glasno stališče, da bi bilo koristno, da bi že tako in tako nezadostna sredstva za kulturo na neki način decentralizirali oziroma razdelili sedanjim občinam in tako odpravili vrednotenje, da so nekatere kulturne institucije osrednje in pomembne za celotno narodno skupnost. Tudi to nas opozarja na realnost, v kateri živimo." Dimitrij Rupel, ki sicer zakon kritizira predvsem zato, ker ni rešil problema "kreativne" in "produktivne" kulture, pa je zavrnil čisto samoupravo (temeljno kulturno skupnos.) kot nemogočo, saj ima zakon po tej poti "namen do konca pokopati vitalne kulturne sile in jih degradirati na partnerje v fiktivnem pogovoru med političnimi in gospodarskimi managerji!"

Zakon o kulturnih skupnostih bo najbrž sprejet in slovenska kultura bo šla po poti provincializacije, kar bo prejkone previsoka cena za njeno demokratizacijo. Z odpravo nacionalnih kulturnih institucij (z ukinitvijo njihovega nekdanjega statusa) bo Slovincem - kaže - ostal skupen edino še kulturni praznik, dokler morda tudi ta ne bo "decentraliziran" ...

(Prebrano kot referat na Srečanju primorskih revij v Idriji).

P. s. : Časovno omejen referat, napisan v obliki tez, nujno marsikaj posplošuje ter poenostavlja, je pa lahko tudi premalo jasen. V diskusiji se je dr. Vladimir Vremec spotaknil ob izraz "živa kultura" ter se zavzel za "različnost" kulture. Ne vem, kako je Vremec prišel na misel, da sem proti plurazlizmu kulturi. Morda zato, ker sem današnjo slovensko (bolj ali manj konformistično) kulturo odklonil, iz česar sledi, da sem do določenega tipa kulture nestrpen?! Biti za pluralizem in ne biti proti tistemu, kar pluralizem v temeljih onemogoča, žal ni mogoče!

Nekateri se niso strinjali s kritiko zakona o kulturnih skupnostih, saj bo zagotovil kulturi več sredstev, kot jih je bila deležna do zdaj. To je res, toda s tem slovenske kulturne krize ne bo razrešil, pač pa jo kvečjemu za nekaj časa prikril. Še naprej bomo gojili kulturo zaradi kulture, dokazovali njeno vitalnost s kvantiteto njenih storitev (nekdo je v diskusiji kot dokaz, da je kritika na rovaš naše kulture krivična, omenil jubilej založbe, ki je izdala že tisočo knjigo!), prepad med potrošniki in "kulturo" pa bo vedno večji. Skeptičen sem torej do vsebine zakona. Več sredstev za kulturo bi namreč lahko namenili tudi po drugi poti! - Na zakon o kulturnih skupnostih pa gledam s pridržki tudi zato, ker z dezintegracijo kulture negira nacionalno skupnost in tako pomeni pomemben prispevek k realizaciji teženj tistih "družboslovnih futurologov", ki so nad narodom (za katerega trdijo, da je nastal "na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma") naredili križ, pa bi radi prehiteli razvoj in svoja teoretska spoznanja že danes prenesli v prakso.

